

ENYOREKYERERO Y'OKUHWERA ENGANDA Z'ABANTU ABARI OMUKABI K'OKURAHUKA KUHIKWAHO OBUZIBU KANDI ABATAFIIRWEHO OMU UGANDA

OKWONGERA ESENTE OMU BIBIRA N'EMYANYA ERINZIRWE N'EKİGYENDERERWA KYOKUKORA PUROGYEKİTİ EZIRIKURINDA EMBEERA Z'ENSI

Ekihandiiko ky'Ekitongole ky'Ebyamaizi n'Obuhangwa bwe'ensi
Olkukumi 2020

Abarikukora Purogyekiti: Gavumenti ya Uganda.

Ebitongore ebirikuta purogyekiti omu nkora: Ekitongore ky'Ebyamaizi n'Obuhangwa bw'ensi, Ekitongore ky'Ebyoburambuzi Ebyomwishwa n'ebintu ebya Ira, N'ekitongore ekirikukurira ebibira ekya *National Forestry Authority (NFA)*.

Abarikushashurira Purogyekiti: Banka y'Ensi Yoona (ehaireyo esente) na Gavumenti ya Uganda.

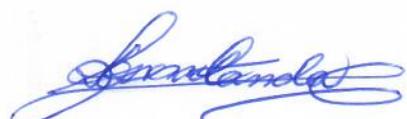
Ekigyendererwa kya Purogyekiti: Kutunguura enkoresa y'ebibira n'emyanya erinzirwe n'okwongyera emigasho y'ebibira omu myanya etooreinwe.

Emyanya erimu Abatwa ahu Purogyekiti eraakorerwe: Disituriki ezi: Kisoro, Rubanda, Kanungu (ezirimu amarindiro g'enyamaishwa aga Mgahinga na Bwindi n'ekibira kya Echuya) kandi na Disituriki ya Bundibugyo (erimu eirindiro ry'enyamaishwa erya Semiliki).

Enyorekyerero y'okuhwera enganda z'abantu abari omu kabi k'okurahuka kuhikwaho obuzibu kandi abatafiirweho: Enyorekyerero y'okuhwera enganda z'abantu abari omu kabi k'okurahuka kuhikwaho obuzibu kandi abatafiirweho ekoresiibwe kushoboorora ebirikukorwa omu purogyekiti erikukwata aha bibira n'emyanya erinzirwe n'ekigyendererwa ky'okuhikiiriza ebi: i) kureeba ngu purogyekiti neeta ekitinisa omu ruganda rw'Abatwa, obugabe bwabo, emirimo yaabo, n'ebiyobuhangwa bwabwo; ii) kureeba ngu Abatwa baayejumba omu mirimo ya purogyekiti kandi baaganyurwamu; kandi, iii) kukyendeereza kimwe aha buzibu oburikubaasa kurugiirira aha purogyekiti oburikubaasa kuhika aha Batwa.

Emirimo erikuza kukorerwa omu purogyekiti ei Abatwa barikubaasa kukora nainga ebiraije kukorwa kuhwera Abatwa nibija kushoboororwaho omu nteekateeka ya Purogyekiti egi erikuhwera enganda z'abantu abari omu kabi k'okurahuka kuhikwaho obuzibu kandi abatafiirweho erikukorwa omu byanga ebirimu Abatwa ebirimu emyanya eyotooroire ekibira kya Echuya, amarindiro g'enyamaishwa aga Bwindi, Mgahinga na Semiliki. Abarikukurira enteekateeka ya purogyekiti egi nibija kwebuuza aha Batwa omu kugitebeekanisa etakatandikire kuteebwa omu nkora.

Ebirikukuratirwa omu kukora entebeekanisa ya purogyekiti egi: Enteekateeka ya purogyekiti egi ekozirwe Ekitongore ky'Ebyamaizi n'Obuhangwa bw'ensi. Omu kugikora, bakeebuuza aha bantu aba: Abatwa abarikuhika 269 (abashaija 100 n'abakazi 169) abarikutuura omu bicweka ebyetoroire ekibira kya Echuya n'amarindiro g'enyamaishwa aga Bwindi, Mgahinga na Semiliki; abeebembezi ba gavumenti z'ebanya omu disituriki za Kisoro, Rubanda, Kanungu, na Bundibugyo; hamwe n'abeebembezi b'ebitongore ebitari bya gavumenti ebimwe (nk'ekitongore kya BMCT, ekya *Nature Uganda*, hamwe n'ekya PROBICOU) ebirikuhwera Abatwa omu byanya ebi ebyagambwaho. Okwebuuza aha bantu kukakorwa ahagati y'ebiro 11 na 15

by'Okwakabiri 2020. Okwebuuza kukakorwa omu ndimi ezi abantu b'omu bicweka ebyo barikwetegyereza kurungi, kandi abaabaire nibabuuza bakataho oburyo kureeba ngu abaayejumbire omu kugarukamu ebibuuzo baayetegyereza gye ebigyendererwa bya purogyekiti, ebirikuza kukorwa n'omuringo ogu purogyekiti erikuza kukorwamu, hamwe n'okureeba ngu Abatwa baayejumba omu mirimo ya purogyekiti omu bwire obu eraije kuba neekorwa.

Ebigyendererwa by'okutebeekanisa enyorekyerero ya purogyekiti:
Ebigyendererwa by'okutebeekanisa enyorekyerero ya purogyekiti egi birimu ebi:

- a. Okutebeekanisa n'okukora emirimo ya purogyekiti ebirikubaasa kuhwera Abatwa, ebirimu emirimo ya purogyekiti erikubaasa kureeta entunguuka omu mituriire y'Abatwa.
- b. Okuteekateeka n'okukora emirimo ya purogyekiti ei Abatwa baraije kumanyisibwa kandi bakagyejumbamu beekundiire kandi batarikushashura.
- c. Kumaraho obuzibu oburikubaasa kuhika aha Batwa abari omu byanga omu purogyekiti erikuza kukorerwa, oburikubaasa kuteganisa emirimo erikukorwa omu purogyekiti kandi n'okutaho oburyo bw'okumanya ebirikubaasa kurugiiriraho obuzibu obu n'okutaho oburyo bw'okubaasa kubumaraho.
- d. Okuta omu nkora oburyo obutairweho kumaraho obuzibu oburikubaasa kuhika aha Batwa oburikurugiirira omu mirimo erikukorwa omu purogyekiti.

Oku purogyekiti erikubaasa kukorwa erikugyendera aha nyorekyerero n'ebiragiro: Enyorekyerero erikukuratirwa omu purogyekiti egi neegyendera aha biragiro ebirikukuratirwa omu nteekateeka ezirikukwata aha bantu b'enganda zitari zimwe nainga abantu abari omu kabi k'okurahuka kuhikwaho obuzibu kandi abatafiirweho omu Uganda. Ebi nibishoboororwaho omu ngyenderwaho y'eihanga, hamwe n'ebiragiro ebindi, n'enyorekyerero ezirikukuratirwa omu kuhisya obuheereza aha Banyakuganda boona enganda z'abantu zonna omu buringaaniza, omu by'amataka, eby'omwishwa, ebibira, ebyoburambuzi n'ebindi ebi bashemereire kuba nibatunga.

Ebyetengo by'Abatwa abarikutuura omu byanga ebyetooroire amarindiro g'enyamaishwa aga Mgahinga, Bwindi, Semliki n'ekibira kya Echuya: Omu kwebuuza okwakozirwe omu Kwakabiri 2020, Batwa bakahayo ebintu ebi barikwenda ngu bikorweho, ebirimu ebi:

<p>Ebisemereire kukorwaho</p> <p>Ebyokwebisaho omu magara gaabo</p>	<p>Ebyetengo</p> <ul style="list-style-type: none"> • Okwikirizibwa kuhika omu bibira kukoreramu emirimo erikureeta entaasya (nk'okutamu ebihumi by'enjoki, kubyara emigano omu nsharo y'ekibira, kushenya enku, n'ebindi) • Kutunga amakuru agarikukwata aha bibira, kukorengana n'abarikureeberera ebibira kutaho enteekateeka z'entunguuka ezindi ezirkubaasa kubahwera. • Kwejumba omu puroguramu ezirkuhwera Abatwa nk'okugura eitaka rikaheebwa amaka g'Abatwa; okwongyera aha buhangon bw'eitaka erirkubaheebwa kugasira amaka g'Abatwa goona. • Kutunga obuheereza okukira munonga omu by'amashomero n'amarwariro. • Oburyo burungi bw'okumaraho enshonga ezi barikwetomboitwaho eziine akakwate n'okubazibira kuhika omu kibira kya Echuya n'okukoresa ebiri omu kibira ekyo. • Okurinda ebyobuhangwa bw'Abatwa. • Kurinda enyamaishwa ezirkushiisha emisiri.
<p>Okwejumba omu purogyekiti n'okugiganyurwamu</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Okutunguura omutindo gw'ebiyemikono ebi barikukora n'okubirondera akatare (nk'okwombeka obutandaaro bw'okugurizaho ebintu by'emikono ebi Abatwa barikuruka n'okubaha emyanya y'okworekyeramu ebintu ebyo). • Okutunga eitaka kandi rikahamibwa nk'eryabo (erihandiikiisiibwe). • Kutunga ebirikukoresibwa omu kuhinga (embibo ez'omutindo murungi) n'ebindi ebirkubaasa kubahwera kutunga entaasya). • Kutunga emit y'okubyara (erikurugamu esente n'ey'enzaarwa) n'embibo z'emigano. • Kwongyera aha kwejumba omu kureeberera ebibira n'okwejumba omu mirimo erikukorwa omu bibira hamwe n'okuganyurwa omu nkora y'okubagana aha ntaasya ei ekitongore ekirikureeberera eby'omwishwa kirikutunga. • Kwongyera aha kwejumba omu by'oburambuzi oburikugaitirana ebyobuhangwa nk'okutendeka Abatwa bakabaasa kuhayanira emirimo omu by'oburambuzi, kuhandiikisa kandi bakahamya guruupu z'Abatwa ezirkwejumba omu bizinesi eziine akakwate n'ebiyemikono. • Emirimo erikureetera Abatwa entaasya nk'amaduuka g'ebiyemikono, okutunga enjoki n'ebindi.

Obuzibu oburikubaasa kuhika aha Batwa burikurugiirira aha purogyekiti y'okutunguura okurinda ebibira n'emyanya erinzirwe:

Obuzibu oburikubaasa kuhika aha Batwa burikurugiirira aha purogyekiti nibubaasa kubaho ahabwokuba purogyekiti egyendereire kwongyera amaani omu kurinda ebibira ekirkubaasa kureetaho okwongyera amaani omu kukwatisa ebiragiro abarikushiisha ebibira. Kwonka obuhwezi obu purogyekiti erikuha ekitongore ekirikureeberera ebibira n'ekirikureeberera ebyomwishwa **tiburikwija** kwongyerera aha biragiro ebiriho hati ebirkuzibira Abatwa nainga okubateganisa omu mituurire yaabo.

Ebirungi ebi Abatwa barikubaasa kutunga kuruga omu purogyekiti y'okutunguura okurinda ebibira n'emyanya erinzirwe: Obuhwezi obu purogyekiti erikuha ekitongore ekirikureeberera ebibira n'ekirikureeberera ebyomwishwa nibwija kurugiiriram Abatwa kwongyera kwejumba n'okutunga ebirungi ebirkuruga omu kurinda ebibira kurabira omu miringo egi: i) Okutunga orusa rw'okukoresa ebibira barikurabira omu kukorengana n'abarikukurira ekibira (abarikukurira ekibira kya Echuya hamwe n'ekitongore ekirikureeberera ebibira ekya NFA) hamwe n'okukorengana n'abarikukurira amarindiro g'enyamaishwa (omuri Bwindi, Mghinga, na Semliki) omu kukoresa kurungi ebirkuruga omu marindiro ago. ii) Okubahwera kutunguura omutindo gw'ebibarukora kwebiisaho, nk'okubahwera kutandikaho emirimo erikureeta entaasya (nk'okutunga enjoki), kwongyera omutindo gw'ebiyemikono ebi barukora n'okutunguura emirimo endijo erikureetera Abatwa entaasya; iii) Okubahwera kwejumba omu mirimo y'ebiyoburambuzi; iv) Kutunga emirimo; hamwe v) N'okukyendeza obuzibu oburikureetwa enyamaishwa ezirikushiisha ebantu by'Abatwa ebiri aheeru y'ebibira.

Oburyo bw'okukyendeza obuzibu oburikubaasa kurugiirira aha purogyekiti: Enyorekyerero ya purogyekiti egi eteireho oburyo oburikushoboororwaho ahaifo kuhwera omu kukyendeza aha buzibu oburikubaasa kuhika aha Batwa n'abantu abandi abarikutuura omu byanga ebyo.

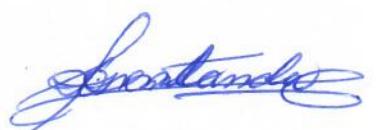
- a. Kuha abantu b'omu byanga hamwe n'Abatwa omugisha gw'okutunga emirimo omu birikukorwa omu myanya erinzirwe nk'omu kwongyera kubyara emit, kukuura ebika by'emit ebitarikwikirizibwa, n'omu kwombeka nainga kukora enguuto, omu by'oburambuzi, n'ebindi.
- b. Kuhwera Abatwa n'abantu abandi abarikutuura omu myanya egyo kutunga obukugu bw'okubabaasisa kwejumba omu mirimo ya purogyekiti n'okugiganyurwamu, n'okwejumba omu buheereza bw'obwebembezi omu bibira n'emyanya erinzirwe.

- c. Kutanga enyamaishwa ezirikushiisha emisiri n'okurinda Abatwa n'abantu abandi abarikutuura omu byanga ebyo hamwe n'amatungo gaabo obutariibwa enyamaisha.
- d. Kutaho ensharo ezirikworeka ahu ebibira n'amarindiro g'enyamaishwa garikurabira kandi ensharo ezo zikamanyisibwa abantu.
- e. Kutunguura emirimo endijo erikubaasa kukorwa omu mwanya gw'okukoresa ebibira (nk'okutaho emirimo erikukorerwa omu bibira) nainga kwikirizana aha bishemereire kukorerwa omu bibira, ebirikubaasa kubahwera kutunga entaasya (nk'emirimo etarimu kushara mbaaho nk'okwiha obutuzi, kwihamu emibazi, ebijuma n'ebirikukoresibwa omu kukora ebyemikono, n'ebindi).
- f. Kutunguura emirimo erikureeta entaasya nainga kwongyera omutindo gw'ebihingwa.

Oburyo bw'okuhwera abantu kwekundira kwejumba omu purogyekiti batarikushashura n'okubanza baamanyisibwa ebirikuza kukorwa:

Purogyekiti neeyebembeza okwebuuza aha Batwa n'abantu abandi abari omu byanga ebyo nk'ekintu kikuru omu kushwijuma ebirungi ebi abantu barikubaasa kutunga omu purogyekiti n'empindahinduka ezirikubaasa kubahikaho hamwe n'omu kutaho enteekateeka z'okworeka oku purogyekiti eraakorwe. Amatembezo agaatandikiirweho hakabamu okwebuuza aha bantu okwakozire nk'omusingye omu kutebeekanisa ebiraije kukorwa omu purogyekiti. Okwebuuza aha Batwa aha bikwatireine n'okutunguura purogyekiti egi nikwija kukorwa emirimo ya purogyekiti etakatandikire. Ekyigendererwa n'okwenda kumanya emirimo ei Abatwa barikukora eshemereire kuteebwaho amaani n'okutaho enteekateeka z'okugikora. Kyona ekirikubaasika nikija kukorwa kubaasa kwebuuza aha Batwa obwo barikuheebwa amakuru agarikukwata aha mirimo ya purogyekiti agahikire, agarikumara kandi agarikuheebwa omu bwire obuhikire. Okwebuuza kutakakozirwe, nihaija kubaho okwegyesa abantu ebirikukwata aha purogyekiti, kandi beejumbe omu kukora enteekateeka za purogyekiti n'okubaha amakuru agarikukwata aha birikukorwa omu purogyekiti.

Okukora enteekateeka z'okukuratira omu Purogyekiti: Nihaija kubaho okukora enteekateeka eziraije kukuratirwa omu purogyekiti omuri buri kyanga ekyetoroire emyanya erinzirwe. Enteekateeka zoona hamwe eziraakorwe ni ina (4). Enteekateeka z'okukuratira omu purogyekiti nizija kuba nizishoboorora emirimo ei purogyekiti eraije kuba neeha obuhwezi n'oku eraakorwe hamwe n'oburyo bw'okutunga esente z'okukoresa. Enteekateeka za purogyekiti nizija kuba nizitunga esente ezaazo ezitari ha za purogyekiti yoona.

Okukora aha shonga ezi abantu barikwetomboitaho aha mirimo ya purogyekiti erikukwata aha bibira n'obuhangwa bw'ensi: Nihaija kuteebwaho oburyo bw'okukora aha shonga ezihikire ezirkureetwa abantu abatungire obuzibu oburugiriire omu birikukorwa omu purogyekiti, otwariiremu n'Abatwa, kandi ebiraasharwemu bishemereire kukorwaho omu kukora emirimo ya purogyekiti. Oburyo oburaakuratiwe nibwija kuhwera Abatwa n'abantu abandi abatungire obuzibu nainga abari omu purogyekiti kuhikiirira abarikukurira purogyekiti kumaraho obuzibu nainga kukora aha bibaire bitakozirwe. Purogyekiti neija kushomesa Abatwa n'abantu abandi abaraatunge obuzibu ku hariho oburyo bw'okubumaraho, oku oburyo obwe burikubaasa kukoresibwa n'abo abarikwetomboitwa kutunga okugarukwamu barikushoboororerwa ebishazirwemu. Hariho okuteebereza ngu oburyo obutairweho kurabwamu nibwija kuba buri obw'ekikugu kwonka bwanguhi kwetegyereza kandi nibubaasa kukoresibwa kumaraho obuzibu kurabira omu beebebemezi b'omu kyanga nainga ekyaro ekiine akakwate na purogyekiti egi.

INVESTING IN FORESTS AND PROTECTED AREAS FOR CLIMATE SMART DEVELOPMENT (IFPA-CD) PROJECT

Contacts

Ministry of Water and Environment
Plot 3 – 7 Kabalega Crescent Road, Luzira
P. O. Box 20026 Kampala, Uganda
Tel: +256 417 889 400
Email: mwe@mwe.go.ug
Website: mwe.mwe.go.ug